

Pluralno i pluralističko društvo

Mirjana Kasapović

Pluralno i pluralističko društvo u političkom se diskursu redovito, a u znanstvenom vrlo često koriste kao istoznačnica. Riječ je pak o dva različita pojma koji impliciraju različite obrasce ili modele demokracije i politike općenito. Stoga nije važno da ih jasno razlikuju samo sociolozi nego i politolozi. I dok je pojam pluralističkog društva uglavnom poznat, mnogo je nejasnije što bi to bilo pluralno društvo.

Pojam pluralno društvo prvi je upotrijebio J. S. Furnivall u knjizi *Colonial Policy and Practice: A Comparative Study of Burma and Netherlands India*.¹ Furnivall, koji je po struci bio ekonomist i kolonijalni administrator, definirao je pluralno društvo kao zajednicu koja se sastoji od dva ili više segmenata koji žive jedan uz drugoga bez međusobnog miješanja (1948:303. i d.). Izučavajući kolonijalno društvo Nizozemske Indije, Furnivall je ustanovio da su vladari i potčinjeni, koji su pripadali različitim rasama, živjeli odvojeno jedni od drugih u posebnim zajednicama. Uočio je da sličan obrazac društva postoji i u nekadašnjemu Sijamu, današnjem Tajlandu, ali i u "netropskim društvima" kakva su Kanada i Južna Afrika. Kako je bio ekonomist, Furnivall se usredotočio ponajprije na ekonomiju nizozemske kolonije. Utvrdio je da svaka zajednica ima vrijednosti koje nisu podudarne s vrijednostima drugih kulturnih zajednica. Stoga u pluralnim društvima nema konsenzusa o političkoj zajednici i poretku ili, kako on kaže, nema "zajedničkoga socijalnog zahtjeva". Jedino je mjesto gdje se različite kulture susreću tržište. Svaka društvena skupina ima jednaka očekivanja na tržištu, to jest teži stjecanju dobiti. Ekonomsko natjecanje među odvojenim zajed-

nicama jedina je aktivnost koja ih povezuje. No i ekonomske aktivnosti poklapaju se s etničkim podjelama: U Nizozemskoj Indiji Kinezi su monopolizirali trgovinu, Indonežani poljoprivredu, a Europljani biznis i upravu. To pojačava parohijalna kulturna gledišta članova različitih zajednica, pa se i na ekonomski sukob i ostale socijalne probleme gleda kao na ekskluzivna "komunalna pitanja".

Na temelju ranih Furnivallovihi, ali i nekih drugih, istraživanja Alvin Rabushka i Kenneth A. Shepsle (2009)² razvili su suvremenu teoriju pluralnog društva i politike u pluralnim društvima. Oni polaze od postavke da se razlikuju pluralno i pluralističko društvo. Sva su moderna društva pluralistička, ali su samo neka od njih pluralna. U oba tipa društva postoje značajne kulturne, to jest vjerske i etničke podjele, ali samo u pluralnim društvima one imaju istaknuto političko značenje. Glavno obilježje pluralnih društava jest "praksa politike gotovo isključivo uzduž etničkih crta" (2009:20). Odnosno, "društvo je pluralno ako je kulturno različito i ako se njegove kulturne sekcije organiziraju u kohezivne političke sekcije" (21).³ Tri su temeljna obilježja pluralnog društva: (1) kulturna različitost, (2) političko organiziranje kulturnih zajednica i (3) istaknuto značenje etničnosti (60).

Prvo je obilježje svojstveno svim modernim pluralističkim društvima, ali su druga dva obilježja – koja autori sažimlju u pojmu etničke politike u kojoj je etničnost jedina ili glavna osnova "autoritativne alokacije vrijednosti" – svojstvena samo pluralnim društvima. Drugim riječima, da bi društvo bilo plural-

Mirjana Kasapović, redovita profesorica na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. E-pošta: mkasapovic@fpzg.hr

no nije dostatno da bude samo kulturno heterogeno, nego i da se njegovi kulturno heterogeni segmenti – različite rasne, etničke, vjerske, jezične zajednice – organiziraju u zasebna politička tijela. Posebne zajednice u pluralnim društvima imaju "stalne i odvojene povijesti, odvojene socijalne institucije, običaje i prakse te posebne vođe" (64). Ako se nekoliko takvih zajednica spoji u jedan politički entitet, dakle jednu državu, posve je prirodno da će lokalni političari koristiti svoju zajednicu kao osnovu djelovanja, jer je takve zajednice najlakše mobilizirati za političku akciju. Unutar tih zajednica postoji konsenzus o političkim opcijama te članovi iskazuju jednake političke preferencije. Nasuprot unutarkomunalnom konsenzusu, među zajednicama vlada konflikt odnosno nesuglasnost o svim pitanjima koja se tiču cijele zajednice. Primjerice, tijekom pola stoljeća postojanja Sjeverne Irske sve izbore određivalo je pitanje njezina statusa: protestanti su se zauzimali za njezin opstanak u sastavu Velike Britanije, a katolici za odvajanje od nje. U mnogim su izbornim okruzima rezultati izbora bili toliko predvidivi da ih nije trebalo ni održavati. Cijelu povijest Cejlona odnosno Sri Lanke određivalo je različito gledanje većinskih Sinhaleza i manjinskih Tamila na konstitucionalno uređenje: dok su Sinhalezi zastupali stajalište da su etničke i jezične podjele nebitne za konstitucionalno uređenje, Tamili su zahtijevali autonomiju i "selektivnu reprezentaciju" u novoj državi (68). Autori stoga misle da je u pluralnim društvima primarna zadaća podređivanje "primordijalnih osjećaja" – koji sustavno utječu na kohezivnost, kompetitivnost i socijalnu interakciju – zahtjevima "civilne politike". Lojalnosti posebnim kulturama često potkopavaju stabilnost pa i opstanak države. "Komunalne lojalnosti" – kako autori nazivaju lojalnost primordijalnim društvenim skupinama pod kojima misle na rasne, jezične, vjerske, plemenske i običajne skupine – bore se za "ultimativnu političku vlast i lojalnost". Ukratko, one su suparnik državi u borbi za legitimitet.

Etnička pluralna društva autori klasificiraju u četiri kategorije (88. i d.).

- Društva s uravnoteženom kompeticijom: to su društva s malo etničkih zajednica, dvije ili tri velike skupine, pri čemu nijedna nema jasnu kompetitivnu prednost. Nijedna skupina ne može nametnuti svoje vrijednosti cijelome političkom poretku, za vladavinu su potrebne dugovječna višetnička koalicija i institucionalizacija međuetničke suradnje, a pojačana je zaštita brojnijih manjina. Taj oblik "etničke konfiguracije" u politici najbliži je pojmu konsocijacijske demokracije. Primjeri su Gvajana, Belgija, Trinidad i Malezija.
- Društva s dominantnom većinom: to su društva u kojima jedna etnička zajednica ima "stratešku prednost" nad ostalim zajednicama. Nema višetničkih koalicija ili su one kratkovječne. Manjinske zajednice postanu važne tek ako dođe do velikog rascjepa u dominantnoj zajednici. Poluloyalne manjine mogu doći na vlast uglavnom nedemokratskim sredstvima. Vladavina većine i zaštita općih političkih prava manjina ne zadovoljavaju manjinske zajednice pa one traže "komunalnu reprezentaciju i druge oblike komunalne zaštite od majoritarizma" (90). Primjeri su Cejlon, Cipar, Mauricijus, Sjeverna Irska, Ruanda i Zanzibar.

- Društva s dominantnom manjinom: to su društva u kojima manjina stječe ili zadržava dominaciju koju je zadržala u "prednacionalno" vrijeme, to jest prije stvaranja države. Primjeri su bili Južna Afrika i Rodezija gdje su bijele manjine transformirale svoju prednacionalnu dominaciju u političku premoć. Karakteriziraju ih ograničena politička kompeticija unutar dominantne zajednice, odsustvo demokratske zaštite podređenih zajednica, strah od političkog potencijala obespravljene većine, uspjeh ekstremističke politike koja uklanja sve umjerene opcije.
- Fragmentirana društva: to su društva u kojima postoji velik broj etničkih skupina, ali su sve razmjerno malobrojne i nijedna nije dominantna. Karakteriziraju ih mnoštvo skupina, slabe ili nepostojeće posredničke institucije, slaba umijeća u tvorbi koalicija potrebnih da se kanaliziraju politički sukobi, "eventualna anarhija nestrukturiranog sukoba kao rezultat primordijalnog nepovjerenja" (91). Primjeri su Kongo, Libanon, Jugoslavija, Nigerija i Sudan.

Rabushka i Shepsle načelno su ustvrdili da su pluralna društva nestabilna u sebi – na njihova je stajališta utjecala propast niza poslijekolonijalnih pluralnih država u Africi i Aziji pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća – te su konstruirali paradigmu pomoću koje su nastojali objasniti zašto je tako. Paradigma se sastoji od pet faza kroz koje prolaze pluralna društva. U prvoj fazi prije oslobođenja od kolonijalne vlasti i stjecanja državne neovisnosti etničke razlike imaju drugorazredno značenje u odnosu prema borbi protiv zajedničkog neprijatelja, kolonijalnih vladara, te različite etničke elite surađuju u borbi za neovisnost. U drugoj fazi poslije stjecanja neovisnosti počinju sukobi unutar multietničke koalicije zbog borbe za raspodjelu resursa, ali ona nekako još održava jedinstvo. Treća faza, koja se poklapa s ranim razdobljem demokratske vladavine, predstavlja kritičnu točku u razvoju pluralne države. Stabilnost države ovisi o razvoju etničkih razlika i napetosti. Ako one poprime prvorazredno značenje, multietnička se koalicija raspada pod pritiskom "etničkih poduzetnika" koji prihvaćaju ekstremističke etničke pozicije što ih obilježuje preferiranje interesa partikularnih etničkih skupina, a koje usvajaju i nekoć umjerene etničke vođe. Ako akcije etničkih poduzetnika ne naiđu na primjeren odjek, izgledni su održanje multietničke koalicije i opstanak pluralnog društva i države. U najpluralnijim društvima akcije etničkih poduzetnika po pravilu su uspješne. U četvrtoj fazi, u kojoj etničnost presudno određuje političke podjele, raspada se multietnička koalicija. U "hiperetničkim društvima", u kojima etničnost definira sve političke sadržaje, pozivi na multietničnost ne nailaze više ni na kakav odjek, nestaju pretpostavke za međuetničku suradnju i povjerenje, konsolidiraju se ekskluzivne etničke stranke i otvara put ka uspostavi ekskluzivnih etničkih država. Uspostava ekskluzivnih etničkih država vodi k petoj fazi u kojoj kolabira demokracija zbog nastojanja etničke većine da osigura svoju premoć i pokušaja etničkih manjina da steknu vlast nedemokratskim putem. Za to se koriste različiti pravni i politički mehanizmi: ograničenja biračkog prava, izborna pravila, modeli političkog predstavljanja, *gerrymandering* u podjeli zemlje na izborne okruge, izborne prijevare, zabrana političkih stranaka, progon opozicije, uhićenja opozicijskih vođa, prisilna emigracija, vojne intervencije, nasilje...

Dok su Rabushka i Shepsle precizno opisali kako se pluralna društva raspadaju i pluralne države propadaju, nisu uspjeli objasniti zašto su neka od njih ipak preživjela. U tu su se "teorijsku prazninu" ubacili teoretičari konsocijacijske demokracije. Oni su gotovo istodobno, nerijetko u obliku studija slučaja pojedinih zemalja, razvili teorije podijeljenih (v. Nordlinger, 1972), segmentiranih (v. McRae, 1974) ili pluralnih društava (v. Lijphart, 1977). U suvremenoj sociološkoj i politološkoj literaturi izraz pluralno društvo gotovo je posve potisnut terminom podijeljeno odnosno duboko podijeljeno društvo. Sukladno tome valja razlikovati "normalna" pluralistička od pluralnih odnosno podijeljenih društava. Prvima su prikladni standardni obrasci liberalne pluralističke demokracije, a drugima složeniji obrasci konsocijacijske demokracije ili demokracije s podijeljenom vlašću, ako žele opstati.

Bilješke

- 1 Grofman i Stockwell (2000:19) navode da je, osim Furnivallova djela, teorija pluralnog društva zasnovana i u studiji M. G. Smitha koja se nalazi u zborniku *Pluralism in Africa* (1969) što su ga uredili L. Kuper i M. G. Smith.
- 2 Prvo izdanje njihove klasične studije *Politics in Plural Societies. A Theory of Democratic Instability* pojavilo se 1972. Novo izdanje s nadopisanim epilogom o sudbini pluralnih društava koja su izučavali u prvom izdanju, uključujući i jugoslavensko društvo, objavljeno je 2009.
- 3 Pluralna društva slično određuju i drugi autori. Grofman i Stockwell (2001:1) ih definiraju kao "društva u kojima je politika uvelike ili potpuno organizirana uzduž etničkih crta, a dvije ili više etničkih skupina natječu se za vlast u centru političkog sustava". U takvim je društvima najveći potencijal za etničke sukobe, a u najgorem slučaju mogu izbiti "građanski ratovi između *etnijska* koje se natječu".

Literatura

- Furnivall, J. S. (1948). *Colonial Policy and Practice. A Comparative Study of Burma and Netherlands India*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grofman, B., Stockwell, R. (2001). *Institutional Design in Plural Societies: Mitigating Ethnic Conflict and Fostering Stable Democracy*. Center for Study of Democracy, UC Irvine.
- Lijphart, A. (1992, 1977¹). *Demokracija u pluralnim društvima*. Zagreb: Globus i Školska knjiga.
- McRae, K. (ur.) (1974). *Consociational Democracy: Political Accommodation in Segmented Societies*. Ottawa: McClelland i Stewart.
- Nordlinger, E. (1972). *Conflict Regulation in Divided Societies*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rabushka, A., Shepsle, K. A. (2009, 1972¹). *Politics in Plural Societies A Theory of Democratic Instability*. New York: Pearson Longman. ■